

Situația limbii române în Republica Moldova din perspectiva integrării europene

Silviu BEREJAN

Toți oamenii de știință serioși și imparțiali din întreaga lume – atât cei din Vest (Alf Lombard din Suedia, Carlo Tagliavini din Italia, Klaus Heitmann, Eugeniu Coșeriu, Klaus Bochmann din Germania, Maria Manoliu-Manea din S.U.A. ș.a.), cât și cei din Est (mai vechi: Iacov Hinculov, Vladimir Șișmarev și mai noi: Ruben Budagov, Samuil Bernștein, Dmitrii Mihalci, Raymund Piotrowski, Gheorghii Stepanov din Rusia, Stanislav Semcinski, Alexandr Melniciuc din Ucraina ș.a.) – au demonstrat cu probe concludente că realitatea glotică din așa-zisa R.S.S.M. și mai târziu din R.M. a fost dintotdeauna și este în prezent românească (indiferent de denumirile ce i s-au dat în trecutul mai îndepărtat-istoric și i se mai dau, din considerente, în primul rând, ba chiar exclusiv, de ordin politic, în trecutul mai apropiat-sovietic).

Cu toate acestea, în fosta R.S.S.M. și, din păcate, în actuala R.M. regimul comunist rămîne fidel poziției sale eronate și continuă să facă încercări (în fond prin ideologi partinici nespecialiști în materie) de a acredita ideea că vorbirea locală din R.M. se distinge de vorbirea general românească, comună pentru întregul spațiu est-romanice și perseverează în această absurditate cu o insistență de-a dreptul de invidiat.

Un specific local într-adevăr există, dar nu la nivel de limbă de cultură față de altă limbă de cultură (căci lumea știe și vede cu ochiul liber că în toate domeniile vieții culturale cotidiene este folosită *aceiași limbă literară* – altă limbă literară în spațiul est-romanice nu s-a format. Specificul se manifestă numai la nivel de grai (moldovenesc) față de alte graiuri ale dialectului dacoromân (muntenesc, ardelenesc, bănățean, maramureșean) și față de subgraiurile dacoromâne (oltenesc, dobrogean, bucovinean ș.a.).

Însă acest specific dialectal nu afectează unitatea și identitatea limbii literare unice, formate pe baza tuturor varietăților locale, regionale, cizelate timp îndelungat ca instrument de cultură într-un corpus extrem de amplu de monumente literare, artistice, istorice, publicistice și științifice. Această limbă de cultură, comună pentru întregul spațiu al romanității orientale, este singurul instrument de comunicare cultă, folosit de populația din zonă, pe care marele nostru compatriot Eugeniu Coșeriu l-a numit *limbă exemplară*. Altă limbă de cultură n-a avut *unde*, n-a avut *când* și n-a avut *de cine* să fie constituită în zona dată (toți oamenii de cultură onești au declarat și declară deschis că ei vorbesc și scriu românește).

Tocmai de aceea veleitățile unor bravi activiști actuali din R.M., investiți cu putere politică, de a acredita o nouă limbă oficială doar pe baza graiurilor din Basarabia și Transnistria sunt pur și simplu absurde, absolut nefondate științifice și lipsite de orice perspectivă; toate tentativele lor de a afirma existența așa-zisei „limbi moldovenești”, expuse într-o serie de lucrări pseudoștiințifice, publicate de autori ca Vasile Stati, Victor Stepaniuc ș. a. de talia lor, până și într-un ridicol dicționar moldovenesc-român, apărut recent (spre rușinea republicii!), nu sunt decât maculatură, ce va rămîne în analele

istoriei ca mărturie vie a manipulațiilor la care s-a dedat regimul comunist pentru a-și asigura dreptul la cârmuirea unui teritoriu rupt din întreg și a unei părți batjocorite în felul acesta a populației din Basarabia, lăsate (și unul, și alta) la cheremul unor impostori.

Dar, deși e împănată cu dialectalisme moldovenești, acompaniate de rusisme de tot felul ca urmare a influenței limbii ruse (utilizate de rusofonii monolingvi), vorbirea moldovenilor basarabeni, chiar și după un secol și jumătate de stăpânire țaristă și sovietică, nu s-a constituit în altă limbă, ci a rămas tot românească în esența sa. Ce e drept, ea s-a îndepărtat considerabil de normalitate, căci dominația rusească în decursul unui răstimp atât de îndelungat (din 1812 până în 1918 în componența Rusiei țariste și din 1940 până în 1991 în componența U.R.S.S.) nu a putut să nu lase urme serioase, dar *numai în vorbirea orală* a acestei zone, limba scrisă neavând aici circulație (aceasta se dezvoltă ca instrument de cultură în paralel dincolo de Prut).

Însă din fericire, identitatea limbii române și unitatea etnică a populației românești din zonă n-au fost afectate de aceste procese, decât parțial și doar în unele medii sociale, lucru menționat deschis în mai multe rânduri și de administrația rusă din Basarabia, deși tentative de a o smulge din sfera de influență românească s-au făcut destule, atât de regimul țarist, cât și de cel sovietic (după scurta perioadă de revenire la normalitate dintre anii 1918–1940 și 1941–1944) și ele continuă de a fi puse mereu în practică și în zilele noastre. Mai mult decât atât, și în perioada mai nouă, de când R.M. a devenit stat independent și suveran, încercările de a-l îndepărta de statul român se țin lanț, în special după ce partidul comunist a venit aici din nou la putere. S-au întezit într-un mod deosebit de activ atacurile la identitatea tradițională a limbii și a poporului român și concomitent s-a activat agresiv promovarea unei identități specifice a limbii și a populației basarabene.

Deși nu au nici o bază serioasă, acțiunile întreprinse în republică și acum, după ce identitatea de limbă și cea istorică au fost, după cum s-a menționat mai sus deja, demonstrate cu argumente dintre cele mai puternice și recunoscute în anumite ocazii chiar și de cei interesați să promoveze contrarul, pot crea obstacole insurmontabile și vor duce, desigur, la complicarea situației R.M. în procesul integrării ei în Europa, pe care parcă o doresc actualii ei diriguitori. Prin aceasta se și explică faptul că în prezenta comunicare revenim din nou la problema identității și diversității glotice, istorice, etnice și culturale, atât de mult discutate, după cum se știe și după cum vom vedea și din cele de mai jos, pe care am abordat-o deja nu odată (chiar și la manifestările științifice anterioare de aici, de la Iași, urmate de publicații de amploare apărute atât aici, cât și la noi în republică).

În anii ce s-au scurs de la proclamarea noului stat suveran și independent –R.M., a cărui a 15-a aniversarea a independenței a fost serbată în acest an cu mult fast, au avut loc, cum scrie prof. univ. Sergiu Pavlicenco, numeroase conferințe, simpozioane, colocvii, consacrate situației lingvistice și destinului limbii române în R. Moldova, dar efectul lor asupra stării de lucruri în domeniul discutat nu se face simțit. „Toată lumea așteaptă, scrie mai departe profesorul, ca Parlamentul să modifice articolul 13 din Constituție, lucru greu de închipuit... Uneori se spune că la Chișinău nu există voință politică pentru a rezolva această problemă. Dar ce înseamnă «voință politică»? A cui voință politică? – ne întrebăm? Oare nu este clar că atâta timp cât populația R. Moldova va vota cum votează și va alege ce alege, Parlametele ce rezultă din acest vot nu vor

modifica articolul respectiv din Constituție?” (S. Pavlicenco *Viitorul european al limbii române*, „Literatura și Arta”, 7 septembrie 2006, p. 3).

Acest lucru l-a observat cu multă pătrundere, luându-l în discuție până și înainte de trecerea sa în neființă, ilustrul nostru compatriot Eugeniu Coșeriu ce s-a impus în decursul multor ani în știința lingvistică mondială ca reprezentant de elită al spațiului românesc. Spusele sale merită a fi aduse aici în calitate de argument forte.

În ultimul său articol intitulat *Identitatea limbii și a poporului nostru* (publicat în numărul comemorativ – 10/2002 al revistei chișinăuene „Limba română”, imediat următor știrii dureroase că EL NU MAI ESTE), profesorul nostru al tuturor sublinia că tendința „de a afirma și a promova identitatea națională specifică a poporului moldovenesc dintre Prut și Nistru (și de dincolo de Nistru)” (p. 2), deși urmărea un scop, în primul rând, ba chiar exclusiv, politic, acesta era prezentat ca fiind „generos și nobil” (ibidem). Dar de generozitate și noblețe nu poate fi vorba, scrie Coșeriu în continuare, „dacă ținem seama de premisele reale ale acestei acțiuni și de sensul în care ea a înțeles identitatea (anume ca *neidentitate*). Căci identitatea unui popor nu se afirmă negându-i-o și suprimându-i-o. Nu se afirmă identitatea poporului „moldovenesc” din stânga Prutului separându-l de tradițiile sale autentice (în primul rând, de limba pe care o vorbește), desprinzându-l de unitatea etnică din care face parte, tăindu-i rădăcinile istorice și altoindu-l pe alt trunchi ori în vid. Aceasta nu e afirmare, ci, dimpotrivă, anulare a identității naționale, istorice și culturale a poporului „moldovenesc”: e ceea ce în Republica Moldova se numește, cu un neologism binevenit (și venit, apropo, din limba rusă! – n.n., S.B.), „mancurtizare”, care înseamnă (cum îl explică scriitorul kirghiz Cinghiz Aitmatov) genocid etnico-cultural. „Din punct de vedere politic, zice E. Coșeriu, promovarea unei limbi «moldovenești» deosebite de limba română, cu toate urmările pe care le implică, este deci un delict de genocid etnico-cultural, delict nu mai puțin grav decât genocidul rasial, chiar dacă nu implică eliminarea fizică a vorbitorilor, ci numai anularea identității și memoriei lor istorice” (ibidem).

Ceea ce se observă în ultimul timp în activitatea organelor oficiale din R.M. (unele luări de cuvânt, unele atitudini, unele acțiuni chiar, întreprinse de conducerea republicii, cum ar fi, spre exemplu, doborârea pe ascuns a fragmentului ROMÂN de pe firma liceului român-francez „Gh. Asachi” din Chișinău, arestarea și terorizarea unor elevi ai acestui liceu de reprezentanții M.A.I. sau interzicerea de Ministerul de învățământ a manualelor de ISTORIE A ROMÂNILOR în școlile republicii, crearea unei situații tensionate la Radioul și Televiziunea Moldovenească ș. a.) sunt anume încercări de anulare a identității naționale, istorice și culturale a populației din R.M. cu restul neamului românesc, lucru ce confirmă cu prisosință spusele prof. E. Coșeriu din articolul citat mai sus.

De altfel, problemele identității și diversității au fost ridicate pe tapet nu numai în acest ultim articol al lui E. Coșeriu (pe care ni l-a lăsat ca un fel de testament al său cu privire la limba română din R.M.), ci și în alte publicații, din ultimii ani, precum și la diferite foruri cu autoritate. Dintre publicații am aminti o serie întregă de volume, apărute la Iași, Suceava, Chișinău și Bălți, ce includ materialele unor manifestări științifice realizate în comun. Iată numai câteva dintre ele:

Basarabia. Dilemele identității, Iași, 2001 (care cuprinde în parte studiul „Basarabia în căutarea identității. Excurs istoriografic” de Alexandru Zub, p. 11-20 și alte studii).

Limbaje și comunicare. Vol. VI, Partea 1, Suceava, 2001 (unde găsim articolul „Identitate lingvistică și culturală în spațiul bilingv: Republica Moldova” de Veronica Olariu și Florin-Teodor Olariu, p. 387-397 și alte materiale).

Filologia secolului XXI. Colocviu internațional, Bălți, 2001 (culegerea „Un lingvist pentru secolul XXI”, Știința, Chișinău, 2002, 223 p.).

Identitatea limbii și literaturii române în perspectiva globalizării, Iași, 2002 (cu materialul „Modalități de menținere a identității etnice la românii din Voivodina – Jugoslavia” de Lia Magdu, p. 359-362 și alte studii).

Limba și literatura română în spațiul etno-cultural dacoromânesc și în diaspora, Iași, 2003 (în care este inserat articolul „Identitatea prin limbă – o dominantă în cultura românească” de Mariana Flaișer, p. 42–46 și alte articole pe aceeași temă).

Spațiul lingvistic și literar românesc din perspectiva integrării europene, Iași, 2004 (ce include sinteza meritorie a lui Gheorghe Popa „Relația identitate națională – integrare europeană din perspectivă coșeriană”, p.106-111, și alte încercări de același fel).

* * *

Situația din prezent a limbii române în R. Moldova este consecința traducerii în viață a politicii comuniste din U.R.S.S., unde, în special în perioada de după război și-a făcut apariția un fenomen social foarte dubios, denumit „bilingvism”, ce era, de regulă, unilateral și a avut un efect nefast pentru purtătorii limbilor naționale (toate minoritare față de limba rusă), căci doar ei au fost puși în situația de a deveni „bilingvi” (termenul dat e necesar să fie luat între ghilimele, deoarece practic majoritatea acestor așa-zisi „bilingvi” nu cunoștea în măsură suficientă nici limba maternă, nici limba unică folosită în toată țara, care era rusa). Drept urmare a acestui „așa-numit” bilingvism, purtătorii majoritari ai limbii ruse, care era limbă imperială, nici n-au încercat, cel puțin, să vorbească cât de cât în vreuna din limbile naționale din republicile unionale, în care își duceau ei traiul (în afară, poate, de ucraineană, foarte apropiată de altfel de rusă, la care făceau uneori referințe, mai ales ironice sau chiar batjocoritoare).

Același lucru a avut loc și în republica unională moldovenească doar că ceva mai târziu (începând nu cu anul 1918, ci cu anul 1940, iar masiv din 1944, adică de după război). Aici însă s-a întrecut măsura: odată cu formarea noii republici unionale (în urma anexării Basarabiei la Uniunea Sovietică) s-a decis ca și limba folosită de toată populația de aici (de toți basarabenii, indiferent de originea lor etnică) să fie denumită nu română ca până atunci, ci tot moldovenească după denumirea nou formatei republici. Acest lucru era ușor realizabil în noile condiții instaurate în regiune, deși inițial lumea continua să vorbească românește ca și până atunci și să numească limba vorbită de ea limbă română.

Abia după război, când autoritățile rusești au început să strângă șurubul, calificând limba română drept „limbă a ocupanților româno-fasciști” și recurgând la represalii de tot felul față de cei ce continuau să vorbească românește, reproșându-le la tot pasul acest lucru, basarabenilor le-a intrat frica în oase și au acceptat până la urmă în comunicare vorbirea pocită, stâlcită, poluată de rusisme de toată mâna, adusă în Basarabia „eliberată” de moldovenii sovietici din stânga Nistrului (din Republica

Autonomă, adică), veniți încoace, de regulă, în calitate de cadre de conducere și de ideologi ai puterii sovietelor.

Această vorbire, căreia „eliberatorii” îi spuneau „limbă moldovenească”, nu era barem dialectală, cum a fost și cum este ea în prezent în Transnistria, ci un mijloc artificial de comunicare (ticluit în R.A.S.S.M. la comanda Moscovei încă până la anexarea Basarabiei în 1940), care, cum se pretindea, nu are nimic în comun cu româna din România, deși în realitate era un „Erzatz” de română, ce provoca râsul la populația de pe malul drept al Nistrului.

Dar pentru conducerea sovietică acest lucru nu avea nici o importanță. Principalul era ca vorbirea din noua republică unională să se preteze la denumirea de moldovenească (după numele formațiunii statale de curând întemeiate).

Singurul argument pentru denumirea dublă a aceleiași limbi ar fi că ea se vorbește în două state diferite. Dar nu e un argument valabil, cum afirmă același Coșeriu, care și aici ne scoate din încurcătură. El aduce exemple edificatoare ca să convingă pe oricine că în două state diferite se poate vorbi aceeași limbă, fără ca ea să-și însușească denumirea statului respectiv. „Limba germană, – zice E. Coșeriu, – nu se numește «austriacă» în Austria și cea engleză nu se numește «australiană» în Australia, «statouniteană»(?) în Statele Unite etc.” (articolul citat, p. 3) (îmi pare nespus de bine că am fericita ocazie să apelez a doua oară la numele lui Coșeriu, deoarece în anul curent s-au împlinit 85 de ani de la nașterea lui, iar noi cei de la baștină am cam trecut sub tăcere evenimentul).

De după război și până acum problema identității limbii din R. Moldova cu limba din România este obiectul unor permanente altercații și acuze politice reciproce în republică, acuze ce nu mai conțin, ce consumă extrem de multă energie socială și sustrage forțele creatoare ale intelectualității de la alte activități mult mai utile (chiar și în mediile, unde s-ar părea că nu e cazul să se rezolve asemenea probleme).

* * *

Toate cele expuse mai sus contribuie la instaurarea în R.M. a unei stări de instabilitate politică și socială, care face, spre deosebire de alte națiuni, ca fiecare nouă guvernare, „fiecare nouă generație – cum subliniază profesorul Pavlicenco, citat de acum mai sus – să reia totul de la început, încercând să răspundă la aceleași întrebări: cine suntem, de unde venim, ce limbă vorbim, ce istorie avem, încotro mergem etc.” (studiul citat, p. 3). Același autor mai remarcă: „actualei puteri îi produce repulsie tot ce e românesc... de aici promovarea moldovenismului și îndepărtarea de românism și de românitate, ca pericol pentru falsa identitate neromânească a statului R. Moldova” (ibidem).

În aceste condiții „a fost un miracol renașterea limbii române după decenii de nepracticare publică în această parte a latinității orientale!” (ibidem). Dar și după acest miracol de rezistență deasupra limbii din R.M. continuă să atârne sabia lui Damocle, căci, deși statul e suveran și independent parcă, coexistența în cadrul lui a două limbi (ce funcționează paralel) generează permanent probleme majore, deoarece statutul purtătorilor acestor limbi este diferit: unii beneficiază de privilegiul monolingvismului, iar ceilalți sunt constrânși să utilizeze în comunicare ambele limbi (cea maternă devenind prin forța împrejurărilor o limbă amestecată și degradându-se de cele mai

multe ori chiar în gura celor trecuți prin școli, întrucât presiunea monolingvilor este continuă și foarte puternică). Asta pentru că o mare parte a cadrelor de conducere și a demnitarilor de vârf ai statului recurg cu regularitate, chiar și atunci când nu e deloc cazul, la utilizarea în medii oficiale a limbii ruse, care, fără a fi proclamată, îndeplinește în republică rolul de a doua limbă de comunicare. Situația dată a determinat și determină substanțial deteriorarea calitativă a limbii de cultură a populației băștinașe prin rusificare, în primul rând, a terminologiilor naționale (administrativă, de cancelarie, tehnică etc.) în majoritatea sferelor vitale ale societății.

Drept ilustrare elocventă a acestei stări de lucruri poate servi faptul elocvent, menționat recent în presă (v. „Jurnal de Chișinău” din 19 august 2005), că instruirea militară a tinerilor din Armata Națională se efectuează în majoritatea unităților militare aproape exclusiv în limba rusă, adică în limba altui stat. Apare întrebarea, prin ce e națională atunci armata în R.M.?

Dacă și astfel de practici nu pun sub semnul întrebării perspectiva integrării europene a statului R. Moldova în viitorul apropiat, apoi ce alte condiții trebuie să întrunească acest stat pentru a nu fi acceptat în Uniunea Europeană?

La situation de la langue roumaine en République de Moldavie dans la perspective de l'intégration européenne

Au cours des dernières années on a montré dans toutes les instances, avec des preuves irréfutables, que la réalité glottique de la Bessarabie a toujours été et reste à présent roumaine, indifféremment des dénominations qui lui ont été données à travers le temps.

Mais le régime communiste de l'ex-R.S.S.M. et, à notre regret, celui de l'actuelle R.M., restent fidèles à leur position erronée et ne cessent pas de manifester des efforts soutenus (par le biais des idéologues non-spécialistes en matière) pour accréditer l'idée que la langue parlée locale de la R.M. se distingue de la langue généralement roumaine, commune pour tout l'espace roman oriental et persévèrent avec insistance dans cette absurdité.

En réalité, dans la zone toute entière est utilisée *la même langue littéraire* – une autre langue littéraire ne s'est pas formée ici. Cette langue, dénommée par E. Coseriu *langue exemplaire*, représente pour la population de cette zone l'unique moyen de communication. L'influence massive de la langue russe sur cette langue n'a laissé des traces sérieuses que *dans la langue parlée*.

Les tentatives d'éloigner la R.M. de l'état roumain sous cet aspect, aussi que sous d'autres similaires, amènent, sans doute, à la complication de la situation de R.M. dans le procès de son intégration européenne, vu que, comme l'affirme à juste titre E. Coseriu, „la promotion d'une langue «moldave» bien distincte de la langue roumaine... est un délit de génocide ethnoculturel, délit qui n'est pas moins grave que le génocide racial...”.